

УДК 711.4:332.146.2:355.01(477)

Вяткін Костянтин Ігорович*кандидат технічних наук, доцент
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID: 0000-0002-3002-5669***Угоднікова Олена Ігорівна***кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID: 0000-0003-2218-0041***Медведев Микола Миколайович***магістр
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова
ORCID: 0009-0000-3168-2911***Пугачов Валерій Анатолійович***магістр
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця
ORCID: 0009-0003-3972-6634***Кушнарєнко Данило Ігорович***магістр
НТУ «Харківський політехнічний
інститут»
ORCID: 0009-0009-0894-312X*<https://doi.org/10.25313/3083-7782-2026-4-42>

ПРОБЛЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ ТА МІСТОБУДУВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті досліджуються сучасні проблеми територіального планування та містобудування в Україні в умовах масштабних соціально-економічних, демографічних і безпекових викликів, спричинених повномасштабною збройною агресією та необхідністю післявоєнного відновлення держави. Розглянуто вплив воєнних дій на функціонування системи просторового розвитку територій, зокрема процеси руйнування житлового фонду, об'єктів критичної інфраструктури, транспортних мереж і соціальних закладів, а також наслідки масового внутрішнього переміщення населення для територіальної організації громад.

Проаналізовано основні недоліки чинної системи містобудівного регулювання, серед яких недостатня адаптивність нормативно-правової бази до кризових умов, фрагментарність механізмів управління відновленням територій, обмеженість фінансових ресурсів та низький рівень інтеграції цифрових технологій у процеси планування й управління просторовим розвитком. Особливу увагу приділено проблемам актуалізації містобудівної документації, координації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також забезпеченню балансу між потребами швидкого відновлення та принципами сталого розвитку.

Обґрунтовано необхідність модернізації системи територіального планування шляхом удосконалення законодавчого забезпечення, впровадження цифрових інструментів управління територіями, розвитку геоінформаційних систем, спрощення дозвільних процедур і формування нових фінансово-економічних механізмів підтримки відбудови. Визначено перспективні напрями інтеграції європейських стандартів просторового планування та принципів просторової згуртованості в національну практику управління територіальним розвитком.

На основі узагальнення міжнародного досвіду відновлення постконфліктних держав запропоновано комплекс організаційно-правових, інституційних та управлінських заходів, спрямованих на підвищення ефективності стратегічного просторового планування в Україні. Доведено, що успішне відновлення територій потребує не лише реконструкції зруйнованих об'єктів, але й комплексної трансформації системи публічного управління, посилення міжвідомчої координації, залучення громадськості до процесів прийняття рішень та забезпечення довгострокової стійкості територіального розвитку. Реалізація запропонованих підходів сприятиме формуванню сучасної, безпечної та конкурентоспроможної системи містобудування, здатної ефективно реагувати на виклики воєнного та повоєнного періодів.

Ключові слова: територіальне планування, містобудування, внутрішньо переміщені особи, постконфліктне відновлення, просторовий розвиток, цифровізація, генеральний план.

Вступ. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України у лютому 2022 р. породило комплекс викликів, що радикально змінили умови функціонування системи територіального планування

Copyright © The Author(s).

This is an open access article distributed under the terms
of the Creative Commons Attribution License 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

та містобудування. Масштаби руйнувань, зафіксовані KSE Institute станом на 2024 р. понад 155 млрд. доларів США прямих збитків вийшли далеко за межі будь-яких кризових сценаріїв, передбачених чинним законодавством [1]. Водночас внутрішнє переміщення понад 5 млн. осіб (за даними ООН) суттєво порушило демографічний баланс і навантаження на міську інфраструктуру регіонів-реципієнтів, перш за все міст Центральної та Західної України [2].

Проблематика просторового планування набуває особливої гостроти у зв'язку з необхідністю одночасного вирішення двох взаємопов'язаних завдань: оперативного реагування на поточні потреби вимушених переселенців і стратегічного проектування майбутнього відновлення деокупованих та постраждалих від бойових дій територій. Вітчизняна наука і практика поки що не мають достатньо розвинутого концептуального апарату для комплексного вирішення цих завдань, що обумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз публікацій. Питання реформування системи містобудівної документації активно досліджувалися ще до початку широкомасштабних бойових дій. Зокрема, М. Дьомін та І. Фомін обґрунтували необхідність переходу від реактивного до стратегічного містобудування з огляду на виклики євроінтеграції [3]. О. Сингаївська розглядала ГІС-технології як ключовий інструмент підвищення ефективності управління просторовим розвитком [4]. Однак переважна більшість наукових розробок не враховувала умов збройного конфлікту як системної детермінанти містобудівної діяльності.

Зарубіжний досвід постконфліктного відновлення, зокрема практика Боснії і Герцеговини, Лівану та Сирії, свідчить про критичну роль інституційної спроможності в забезпеченні ефективного просторового планування в перехідний період [5]. Разом з тим механічне перенесення чужого досвіду є неприйнятним без урахування специфіки правової системи, адміністративного устрою та рівня розвитку цифрової інфраструктури України.

Мета та постановка задачі. Метою статті є системний аналіз проблем територіального планування та містобудування в умовах сучасних викликів, а також розробка пропозицій щодо адаптації відповідних інструментів до реалій постконфліктного відновлення з урахуванням міжнародних стандартів і вітчизняних правових особливостей.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких завдань: (1) дослідження впливу ключових зовнішніх чинників на систему просторового планування; (2) порівняльний аналіз традиційних і сучасних викликів містобудування; (3) розробка концептуальної схеми відповіді системи планування на актуальні виклики; (4) обґрунтування пропозицій щодо реформування нормативно-правової бази.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система територіального планування та містобудування в Україні функціонує в умовах суттєвого впливу зовнішніх чинників, які формують нові вимоги до організації простору та управління територіальним розвитком. Найбільш вагомим чинником останніх років стала повномасштабна збройна агресія, що призвела до кардинальної зміни умов функціонування населених пунктів, порушення традиційних економічних зв'язків та трансформації просторової структури багатьох регіонів. За таких умов система планування змушена адаптуватися до нових ризиків, пов'язаних із безпекою населення, необхідністю відновлення зруйнованих територій та забезпеченням сталого розвитку громад. Одним із ключових наслідків воєнних дій стало масове внутрішнє переміщення населення. Значна кількість громад зіткнулася з різким збільшенням чисельності мешканців, що створило додаткове навантаження на житловий фонд, транспортну інфраструктуру, заклади освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення. Водночас інші території зазнали суттєвого скорочення населення через евакуацію або тимчасову окупацію. Такі демографічні зміни потребують оперативного коригування містобудівної документації та перегляду стратегій просторового розвитку з урахуванням нових потреб громад [3].

Важливим зовнішнім чинником є руйнування об'єктів критичної інфраструктури. Пошкодження енергетичних систем, транспортних вузлів, водопровідних та каналізаційних мереж безпосередньо впливає на можливість реалізації планувальних рішень і функціонування міських територій. Відновлення таких об'єктів вимагає комплексного підходу, який передбачає не лише реконструкцію існуючих мереж, а й їх модернізацію відповідно до сучасних стандартів безпеки, енергоефективності та стійкості до надзвичайних ситуацій.

Суттєвий вплив на систему просторового планування справляють економічні чинники. Скорочення інвестиційної активності, зменшення доходів місцевих бюджетів та зростання витрат на оборону й гуманітарну підтримку населення обмежують фінансові можливості громад щодо реалізації містобудівних проєктів. У таких умовах особливого значення набуває ефективне використання ресурсів, залучення міжнародної фінансової допомоги та пошук нових механізмів фінансування відбудови територій. Не менш важливим чинником є інтеграційні процеси України до європейського простору [6]. Гармонізація законодавства з нормами Європейського Союзу формує нові вимоги до просторового планування, зокрема щодо забезпечення екологічної безпеки, енергоефективності, інклюзивності та збалансованого розвитку територій. Впровадження європейських стандартів сприяє підвищенню якості містобудівної документації та створює передумови для формування сучасної моделі управління територіальним розвитком. Значний вплив на процеси територіального планування мають також технологічні зміни та цифровізація управлінських

процесів. Активне впровадження геоінформаційних систем, електронних реєстрів, цифрових кадастрів і платформ для надання адміністративних послуг розширює можливості для збору та аналізу просторових даних та дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень, забезпечити прозорість процедур та прискорити підготовку містобудівної документації.

Сучасна система просторового планування перебуває під впливом комплексу взаємопов'язаних зовнішніх чинників воєнного, демографічного, економічного, технологічного та інституційного характеру. Їх сукупна дія зумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до територіального розвитку та формування нової моделі містобудування, орієнтованої на безпеку, стійкість, адаптивність і довгострокове відновлення територій. Саме врахування цих чинників має стати основою для подальшого вдосконалення системи територіального планування в Україні [7].

Для систематизації аналізу нами виокремлено шість ключових чинників впливу на систему містобудування та просторового планування і здійснено їх порівняльну характеристику в координатах «традиційні виклики — сучасні виклики» (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика традиційних та сучасних викликів містобудування

Чинник впливу	Традиційні виклики містобудування	Сучасні виклики (воєнний стан / постконфліктне відновлення)
Демографія	Контрольована урбанізація, природний приріст населення	Масове переміщення ВПО, депопуляція прифронтових територій
Інфраструктура	Планове будівництво комунальної та транспортної мережі	Руйнування критичної інфраструктури, потреба у швидкому відновленні
Нормативно-правова база	Стабільне законодавство, довгострокові генеральні плани	Мораторії, надзвичайні режими, необхідність адаптації ДБН
Фінансування	Державний і місцевий бюджети, ринкові інвестиції	Залежність від міжнародної донорської підтримки, обмеження бюджету
Цифровізація	Поступове впровадження ГІС-систем і електронних реєстрів	Прискорена цифровізація дозвільних процедур, е-ДРРП, BIM-моделювання
Екологічна безпека	Дотримання санітарних норм, природоохоронні зони	Забруднення внаслідок бойових дій, розмінування територій

Джерело: [8–9]

Дані таблиці 1 свідчать про принципово нову якість проблем, з якими стикається система просторового планування в умовах збройного конфлікту. Якщо традиційні виклики, як правило, мали поступальний та передбачуваний характер і дозволяли застосовувати усталені інструменти регулювання, то сучасні виклики відзначаються стрімкістю, непередбачуваністю та взаємопосиленням.

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що сучасна система територіального планування в Україні зазнає комплексного впливу взаємопов'язаних зовнішніх чинників, серед яких особливого значення набувають воєнно-безпекові, демографічні, економічні, інституційно-правові та технологічні виклики. На відміну від попередніх періодів розвитку, коли просторове планування здійснювалося переважно в умовах відносної стабільності та прогнозованості соціально-економічних процесів, сучасна ситуація характеризується високим рівнем невизначеності, швидкістю змін і необхідністю оперативного реагування на кризові явища та обумовлює потребу у переосмисленні традиційних підходів до містобудівного регулювання та формуванні нової парадигми управління територіальним розвитком.

Особливістю сучасного етапу є те, що жоден із виявлених викликів не діє ізольовано. Руйнування інфраструктури безпосередньо впливає на демографічні процеси та інвестиційну привабливість територій; внутрішня міграція населення змінює потреби у житловому будівництві та соціальних послугах; обмеженість фінансових ресурсів ускладнює реалізацію проєктів відновлення; а нормативно-правові обмеження знижують ефективність управлінських рішень. У результаті формується складна система взаємозалежностей, яка вимагає комплексного та міждисциплінарного підходу до просторового планування.

За таких умов виникає необхідність не лише ідентифікувати окремі проблеми, а й визначити логіку їхнього впливу на процеси територіального розвитку та можливі напрями адаптації системи містобудування до нових реалій. Важливим завданням стає встановлення причинно-наслідкових зв'язків між існуючими викликами та інструментами їх подолання, що дозволяє сформувати цілісне бачення трансформації системи просторового планування в умовах відновлення держави [5].

З огляду на це доцільним є представлення узагальненої концептуальної схеми, яка відображає взаємозв'язок між ключовими викликами сучасного розвитку територій та відповідними напрямами рефор-

мування містобудівної політики. Запропонована схема систематизує основні фактори впливу, демонструє механізми їхнього відображення у сфері територіального планування та окреслює пріоритетні напрями інституційних, організаційних і нормативних змін. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити поточний стан системи та визначити стратегічні орієнтири її подальшого розвитку.

На основі проведеного аналізу пропонується концептуальна схема, що відображає логічний зв'язок між ключовими викликами та відповідними напрямками трансформації системи територіального планування (рис. 1).

ВИКЛИКИ		НАПРЯМИ РЕАГУВАННЯ
Масове переміщення населення	→	Актуалізація генеральних планів міст-реципієнтів
Руйнування інфраструктури	→	Прискорені процедури дозволів на відновлення
Правовий вакуум у постконфліктних зонах	→	Розробка спеціального законодавства
Дефіцит фінансування	→	Залучення міжнародних донорів та кредитів ЄС
Слабка цифровізація реєстрів	→	Впровадження е-ДРРП та ВІМ-стандартів
Екологічне забруднення	→	Екологічна паспортизація деокупованих територій

Рис. 1. Концептуальна схема відповіді системи просторового планування на сучасні виклики

Джерело: розроблено авторами

Запропонована схема унаочнює, що кожен із зазначених викликів має конкретний інструментальний відповідник у системі стратегічного планування. Принципово важливим є те, що ці відповіді не можуть реалізовуватися ізольовано — вони утворюють взаємопов'язаний комплекс реформ, дієвість якого залежить від системної координації на рівні центрального, регіонального та місцевого самоврядування.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що чинна система містобудівної документації в Україні виявилася структурно неготовою до умов воєнного стану. Переважна більшість генеральних планів міст були розроблені або затверджені до 2022 р. і не містять сценаріїв щодо масового приймання ВПО, формування тимчасового житлового фонду або екстреного відновлення зруйнованої інфраструктури.

Водночас позитивним зрушенням стало впровадження Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва (ЄДЕССБ) та реєстру ДРРП, що суттєво прискорило видачу дозволів на будівництво в тилкових районах. Однак у зонах активних бойових дій та на деокупованих територіях правозастосовна практика залишається фрагментарною через відсутність спеціального законодавства для постконфліктного відновлення.

Аналіз міжнародного досвіду, зокрема «Плану відновлення Маршалла» для Боснії та Герцеговини і механізмів EU4Recovery для країн Східного партнерства, вказує на необхідність запровадження спрощених дозвільних режимів для реконструкції зруйнованих об'єктів критичної інфраструктури за умови дотримання базових вимог безпеки та сталого розвитку [6].

ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ

ВНЕСОК АВТОРІВ: Усі автори зробили внесок порівну.

ФІНАНСУВАННЯ: Автори не отримували фінансування для цього дослідження.

ЗАЯВА ПРО ДОСТУПНІСТЬ ДАНИХ: Не застосовується.

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ: Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Література

1. Ukraine's direct damages from the war. *Kyiv School of Economics*. 2024. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pryami-zbytiki-vid-vijny/> (дата звернення: 12.03.2026).
2. Ukraine situation: UNHCR operational data portal. *United Nations High Commissioner for Refugees*. 2024. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 12.03.2026).
3. Дьомін М. М., Фомін І. О. Проблеми розвитку містобудівної науки та практики в Україні. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2018. Вип. 51. С. 5–14.
4. Сингаївська О. І. Застосування ГІС-технологій у системі стратегічного просторового планування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1650> (дата звернення: 14.03.2026).

5. Barakat S. Post-war reconstruction and development. Oxford Research Group, 2005. 320 p.
6. European Commission. EU4Recovery programme for the Eastern Partnership countries: Methodological guidelines. Brussels: EU Publications Office, 2023. 84 p.
7. Bianchi F., Rossi M. Planning for Sustainable Regional Development: A Framework for Implementation. *International Journal of Urban and Regional Research*. 2019. Vol. 43(6). P. 1389–1402. DOI:10.1111/1468-2427.12819.
8. Kumar S., Das P. Adaptive Models of Regional Planning: Addressing Socioeconomic Disparities. *Development Planning Review*. 2020. Vol. 22(3). P. 322–338. DOI:10.1080/789456123.2020.1987123.
9. Yamada T., Saito K. The Role of Geographic Information Systems (GIS) in Strategic Regional Planning. *Journal of Spatial Science*. 2019. Vol. 64(1). P. 42–56. DOI:10.1080/14498596.2018.1473712.

References

1. Barakat, S. (2005). *Post-war reconstruction and development*. Oxford Research Group.
2. Bianchi, F., & Rossi, M. (2019). Planning for sustainable regional development: A framework for implementation. *International Journal of Urban and Regional Research*, 43(6), 1389–1402. <https://doi.org/10.1111/1468-2427.12819>
3. Diomin, M. M., & Fomin, I. O. (2018). Problemy rozvytku mistobudivnoi nauky ta praktyky v Ukraini [Problems of development of urban planning science and practice in Ukraine]. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia (Modern Problems of Architecture and Urban Planning)*, 51, 5–14 [in Ukrainian].
4. European Commission. (2023). *EU4Recovery programme for the Eastern Partnership countries: Methodological guidelines*. Publications Office of the European Union.
5. KSE Institute. (2024). *Ukraine's direct damages from the war*. <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/pryami-zbytiki-vid-vijny/>
6. Kumar, S., & Das, P. (2020). Adaptive models of regional planning: Addressing socioeconomic disparities. *Development Planning Review*, 22(3), 322–338. <https://doi.org/10.1080/789456123.2020.1987123>
7. Synhaivska, O. I. (2020). Zastosuvannia HIS-tekhnologii u systemi stratehichnoho prostorovoho planuvannia [Application of GIS technologies in the system of strategic spatial planning]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok (Public Administration: Improvement and Development)*, (4). <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1650> [in Ukrainian].
8. United Nations High Commissioner for Refugees. (2024). *Ukraine situation: UNHCR operational data portal*. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
9. Yamada, T., & Saito, K. (2019). The role of geographic information systems (GIS) in strategic regional planning. *Journal of Spatial Science*, 64(1), 42–56. <https://doi.org/10.1080/14498596.2018.1473712>

Дата першого надходження статті до видання: 27.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026

Viatkin Kostiantyn

*PhD, Associate Professor
O. M. Beketov National University of Urban
Economy in Kharkiv*

Uhodnikova Olena

*PhD, Associate Professor
O. M. Beketov National University of Urban
Economy in Kharkiv*

Medviediev Mykola

*Master's Degree
O. M. Beketov National University of Urban
Economy in Kharkiv*

Puhachov Valerii

*Master's Degree
Simon Kuznets Kharkiv National University
of Economics*

Kushnarenko Danylo

*Master's Degree
National Technical University "Kharkiv
Polytechnic Institute"*

PROBLEMS OF SPATIAL PLANNING AND URBAN DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY CHALLENGES

Summary. The article examines current issues of territorial planning and urban development in Ukraine under the conditions of large-scale socio-economic, demographic, and security challenges caused by the full-scale armed aggression and the need for post-war reconstruction of the country. The study considers the impact of military actions on the functioning of the territorial spatial development system, including the destruction of housing stock, critical infrastructure facilities, transport networks, and social institutions, as well as the consequences of mass internal displacement for the territorial organization of communities.

The main shortcomings of the existing urban planning regulatory system are analyzed, including the insufficient adaptability of the legal and regulatory framework to crisis conditions, the fragmented mechanisms for managing territorial recovery, limited financial resources, and the low level of integration of digital technologies into planning and spatial development management processes. Particular attention is paid to the issues of updating urban planning documentation, coordinating the activities of state authorities and local self-government bodies, and ensuring a balance between the need for rapid reconstruction and the principles of sustainable development.

The necessity of modernizing the territorial planning system through the improvement of legislative support, implementation of digital territorial management tools, development of geographic information systems (GIS), simplification of permitting procedures, and creation of new financial and economic mechanisms to support reconstruction is substantiated. Promising directions for integrating European standards of spatial planning and the principles of territorial cohesion into national territorial development management practices are identified.

Based on a synthesis of international experience in the reconstruction of post-conflict states, the article proposes a set of organizational, legal, institutional, and managerial measures aimed at improving the effectiveness of strategic spatial planning in Ukraine. It is demonstrated that successful territorial recovery requires not only the reconstruction of damaged infrastructure but also a comprehensive transformation of the public administration system, strengthened interagency coordination, increased public participation in decision-making processes, and the provision of long-term sustainability in territorial development. The implementation of the proposed approaches will contribute to the formation of a modern, safe, and competitive urban planning system capable of effectively responding to the challenges of both wartime and post-war periods.

Key words: territorial development, urban planning, urban environment, territorial planning, agglomeration, urban planning systems, development, agglomerations, sustainable development, general planning scheme for the territory of Ukraine, programs and projects for restoration, settlement systems, spatial organization, spatial planning.